

Personlige kompetencer i uddannelsessystemet

Hvad er personlige kompetencer? Hvorfor personlige kompetencer i uddannelsessystemet? Kan vi bedømme personlige kompetencer? Er der etiske problemer ved at gå til eksamen, hvor censor også lægger vægt på personlige kompetencer? Hvem har glæde af et eksamensbevis med personlige kompetencer?

Baggrund

I gennem 90'erne har man i det danske uddannelsessystem diskuteret "*personlig udvikling*". Antagelsen var, at elever og studerende der gennemgik en statsanerkendt og SU-berettiget uddannelse automatisk gennemgik en personlig udvikling. De blev alment dannede. Derudover tilegnede de sig færdigheder og kundskaber.

I løbet af 90'erne blev færdigheder og kundskaber til kvalifikationer. Fokus blev på arbejdslivet. Elever og studerende skulle kvalificere sig til jobfunktioner på arbejdsmarkedet. Vi fik også personlige kvalifikationer (1). Det var egenskaber hos personen som var bredere end de rent faglige. Man talte om intellektuelle-, perceptions-, selvbeherskelses-, individualitets-, sociale- og motivationelle kvalifikationer (2).

Det almene og det fælles blev trængt i baggrunden i forhold til det individuelle og det praktiske.

Kvalifikationssnakken udviklede sig videre over til begreber som læring og kompetencer. Der er på ingen måde enighed om, hvad begreberne præcist betyder (3). Kort fortalt er kvalifikationer noget en elev kan opnå ved at modtage undervisning på en uddannelsesinstitution. Kompetencer er evnen til i praksis at anvende sine kvalifikationer. At kunne handle. Kompetencer kan opnås ved læreprocesser som lægger udover det formelle uddannelsessystem.

Meget akademisk *defineres kompetence som den kombination af viden, færdigheder, og holdninger (vilje og mod), der sætter personen i stand til at handle og reflektere over handlingerne så vedkommende lever op til de udfordringer, situationen stiller, og i overensstemmelse med både de eksterne og interne forventninger* (4).

Samfund og kompetencer

I den pædagogiske debat jonglerer man med mange forskellige kompetencer. Nævnes kan analytisk-, faglig-, kommunikativ-, forandrings-, lærings-, krops-, informations-, æstetisk-, personlig-, social- og relationskompetence osv.

Udgangspunktet for de mange forslag er ofte en påstand om, hvilke kompetencer der bliver vigtige i fremtidens samfund. Hvilke kompetencer mennesker skal tilegne sig for at "*klare sig godt*".

På trods af de flotte "*objektive*" rapporter fra undervisningsministeriet, de forkromede love og de passionerede pædagoger handler kompetencesnakken også om menneskesyn, forestillinger om det gode liv og ren ideologi.

Kompetencer skal forstås i en konkret samfundsmæssig kontekst. Nazityskland fokuserede på andre kompetencer og læringssituationer end hvad man gør i Danmark i starten af det 21. århundrede. Derfor er læring, kompetencer og kompetenceudvikling i sig selv ikke noget positivt. Man kan også lære at dræbe og tåle geværild få centimeter over hovedet! (5). Vi kan måske tale om en dræberkompetence.

Den megen tale og litteratur om kompetencer og læring afspejler tre forhold.

For det første et økonomisk krav. Vi skal være konkurrencedygtige på det globale marked. Derfor må vi have de nødvendige kompetencer (6). Uddannelsessystemet er blevet mere markedsorienteret.

For det andet spores svagt fascistoide træk. Et ønske om at udvikle det perfekte menneske hos sociale ingeniører. At udvikle det fuldkomne samfund. Det evigt lærerende samfund. Med andre ord et civilisationsprojekt med baggrund i kompetenceudvikling.

For det tredje et fokus på individet og dets udvikling. Den personlige interesse, biografi og curriculum vitae bliver styrende for individets uddannelsesaktiviteter.

Perspektivet kan ses som frigørende. Der er ikke længere tale om standardiseret undervisning leveret på uddannelsesfabrikker. Eleven får valgmuligheder. Der tages højde for personlig læringsstil. Der differentieres på undervisningens niveau. Der indgås unikke kontrakter mellem elev og lærer om individuelle læringsmål mm. Der skrives personlige logbøger og uddannelsesbøger. Elever kan dygtiggøre sig hjemmefra via e-learning. Erfaringer og læreprocesser udenfor uddannelsesinstitutionerne accepteres.

Omvendt kan man frygte at fællesskabet glemmes i personaliseringen. At der bliver mindre at være fælles om (7). At kulturarven, historien og demokratiet forsvinder i tåger. At uddannelse drukner i personlig navlepilleri og psykologisk udviklingsterapi.

Forudsætninger bag kompetencer

Det er ikke hensigten at terrorisere meget over kompetencebegrebet. Nogle forudsætninger skal dog drages frem i lyset.

Kompetence defineres i forhold til handlinger. Men ofte kan det være en kompetence ikke at handle! Man forudsætter en rigtig måde at handle på i en konkret situation. Men er der ikke mange måder at handle på? Hvem definerer situationen? Er en situation objektiv? Er situationer ikke for forskellige til at det er hensigtsmæssigt at fokusere på evnen til at handle? Er virkeligheden i dag ikke uforudsigelig? Er eleverne ikke bedre rustet med gammeldags generel teori? Gør teorien dem ikke mere omstillingsparate til nye situationer?

Er vægten på handling ikke et pædagogisk tilbageslag? Er vi på vej tilbage til behaviorismen som tog udgangspunkt i mekanisk observerbar adfærd? Samfundet ønsker nu at programmere folk til at handle på en given måde i en given situation.

Kompetencer er knyttet til personer, men findes der personer? Er et individ ikke noget plastisk i rum og tid? Noget der skabes i konkrete situationer og udvikles over tid? Noget vi ikke kan indfange? Findes der overhovedet et "jeg"? Et sandt "jeg" som vi kan beskrive?

Personlige kompetencer

Kompetencerne er ved at dukke op i lovgivning, læseplaner, studie- og uddannelsesordninger.

Logisk giver det problemer. Da kompetence er knyttet til handlinger kan det være svært at planlægge og gennemføre kompetenceudvikling på uddannelsesinstitutioner som traditionelt har dyrket det teoretiske og akademiske islæt. Mange undervisere kender måske slet ikke til praksis! Når kompetencer skabes i handlinger, hvordan giver vi så elever og studerende flere muligheder for handlinger i et ellers lukket uddannelsessystem?

Et eksempel er personlige kompetencer (8). Hvordan skal elever opnå disse kompetencer i uddannelsesforløb som har tradition for at dyrke faglige færdigheder og kundskaber? Vekseluddannelserne (f.eks. erhvervsskoler og seminarier) har her en styrke da de kombinerer praktik og skoleophold. Praktikvejlederne kan observere om eleverne kan anvende deres kvalifikationer i praksis. At der virkelig er tale om kompetencer.

Et andet problem er at udviklingen i samfundet går meget hurtigt. Der sker konstant forandringer. Der opstår hele tiden nye situationer. Samfundet er hyperkomplekts. Evnen til at handle i praksis forudsætter at der er en praksis! At praksis kan beskrives og at denne er rimelig stationær. Løsningen er klicheen om, at vi skal "*lære at lære*". Men hvordan lære vi at lære? Er det ligegyldigt hvad vi skal lære? Er evnen til at lære at lære

ikke medfødt? Er et stort bureaukratisk og regelstyret uddannelsessystem gearret til at lære individer at lære?

Omvendt kan vi frygte, at hvis praksis skal sætte dagsordenen for udviklingen af kompetencer bliver der tale om ren tilpasning. Al nyudvikling stopper! Vi bliver hængende i gamle rutiner.

Et stykke hen ad vejen synes personlige kvalifikationer og personlige kompetencer at være det samme. I personlige kompetencer indgår nysgerrighed, mod, høj motivation, vilje, sætte sig mål, nå mål, handle og tænke kreativt og innovativt, selvstændighed, kritisk perspektiv, medvirke i et demokratisk samfund, indgå ansvarligt i forpligtende fællesskaber, evnen til at forholde sig til følelser, indgå i netværk, evne til at kommunikere, forstå andre kulturer, evne til at reflektere osv. osv. (9)

Overordnet er personlige kompetencer forsøgt defineret som *"læringskompetence og socialkompetence, der både omfatter det synlige og udadrettede handleaspekt og det indadrettede refleksionsplan og selvværdsplanet på en sådan måde, at der er overensstemmelse mellem handlinger, refleksioner og selvværd"* (10).

Det bliver vanskeligt når personlige kompetencer skal bedømmes. Hvordan gøres det etisk forsvarligt? Hvor er elevernes retsikkerhed? Hvordan behandles en klage over en udtalelse om at eleven ikke fungerer socialt?

Er personlige kompetencer ikke normativt og kulturelt bestemt? Et hyperkomplekst samfund er netop karakteriseret ved mange samfund i samfundet. Derfor mange opfattelser af god moral og opførelse. Det er næppe de samme personlige kompetencer der lægges vægt på hos en muslimsk familie, en rockergruppe eller en dansk akademisk mellemklasse familie.

Hvordan iværksætter man læringssituationer, hvor de ønskelige personlige kompetencer udvikles? Opnås disse kompetencer ved gruppearbejde eller arbejde på klassen? Hvem har personlig kompetencer til at bedømme et andet menneskes personlige kompetencer?

De grundlæggende social- og sundhedsuddannelser (SOSU)

Social- og sundhedsskolerne uddanner primært hjælpere og assistenter. Deres opgave er at yde omsorg. Forsigtigt kan vi tale om en omsorgskompetence (11). De skal have evne til at indleve sig i andres situation uden at miste sig selv (12). Med et fremmedord kaldes det for empati. De skal kunne gå ind i et fremmed hjem og yde praktisk og personlig pleje. De skal mestre at bryde den intimsfære vi andre har og yde støtte til f.eks. toilette. De skal udvise respekt og tolerance overfor mange forskellige typer af borgere.

I disse uddannelser har det god mening at tale om personlige kompetencer. Kommuner og amter kan ikke sende umodne, egocentristiske, ikke ansvarsfulde og fjantede tøser ud til svage personer. Borgere som måske ikke har anden kontakt til samfundet end netop hjælperen fra kommunen.

Derfor må vi i planlægningen og gennemførelsen af uddannelserne være meget bevidst på at etablere læringssituationer, hvor de personlige kompetencer udvikles. I forhold til andre uddannelser skal undervisningen være mindre lærercentreret og mindre snævert fagligt centreret. Der må udvikles en særlig omsorgspædagogik eller didaktik. Metoder der fremmer evnen til omsorg, empati, ansvarlighed, respekt og tolerance. Noget man ikke nødvendigvis praktiserer på andre uddannelser som f.eks. handels- og tekniske skoler.

Fokus er på samspillet mellem mennesker. Mellem svage og stærke, syge og raske, unge og gamle. Gruppearbejde og dialog er central. Praktikken er væsentlig. En bedømmelse af de personlige kompetencer bør være lige så vigtig som en bedømmelse af færdigheder i dansk, naturfag og engelsk. Det er en bevægelse bort fra det rent kognitive (logiske) til det mere affektive (følelsesmæssige).

I forbindelse med bedømmelse af personlige kompetencer er det vigtigt at understrege at der kun er tale om et øjebliksbillede. At mennesker ændrer og udvikler sig. At give en skriftlig bedømmelse hvoraf bedømmelsesgrundlaget klart fremgår. At undgå at de personlige kompetencer ikke kun bliver personlige kompetencer i at begå sig på en uddannelsesinstitution. At flere personer deltager i bedømmelsen. At der fokuseres på styrker fremfor svagheder. At den skriftlige bedømmelse ikke er endelig før eleven har haft lejlighed til at komme med indsigelser. At elevens indsigelser fremgår af bedømmelsen.

Bedømmelsen af personlige kompetencer kan måske ligefrem være en forbedring af elevernes retssikkerhed. Elever og studerendes personlighed har altid mere eller mindre bevidst indgået i faglige bedømmelse. Nu bliver det bare åbenlyst.

Der skal udvikles en særlig taksonomi (bedømmelsesgrundlag) som ikke kun lægger vægt på det faglige (Blooms taksonomi), men også vægter de personlige kompetencer i forbindelse med omsorgsarbejde.

Bedømmelsen af de personlige kompetencer kan være befriende og igangsættende for udvikling. Det er almindelig kendt at vi som mennesker har nogle blinde vinkler vi ikke selv kan se, men som andre kan se!

For SOSU-uddannelserne er der god fornuft i at man er gået bort fra kvalifikationer. At man i stedet koncentrerer sig om kompetencer der vægter evnen til at handle i konkrete situationer.

Sammenfatning

I dag er der stor fokus på kompetencer, kompetenceudvikling og læring. I Nogle sammenhænge virker det overgearet og fremtræder som ren pop. At man nu også vil have bedømt personlige kompetencer må kræve særlig opmærksomhed. At staten tillader sig at bedømme elever og studerendes helt personlige egenskaber. I mange sammenhænge må det anses for irrelevant og utidig indblanding i unge menneskers personlige integritet. Samfundet kan blive for ensrettet og den nødvendige variation forsvinder. Netop variation og selektion er grundlaget for alt udvikling!

Man kan også spørge, for hvis skyld de personlige kompetencer skal vurderes. Er det for arbejdsgivernes skyld, kundernes, brugernes, lærernes, systemets, elevens eller den studerendes egen skyld eller hvad?

Omvendt er det en kendsgerning, at indenfor visse uddannelser kan det faktisk betragtes som et skridt fremad at man er begyndt at fokusere på andre kompetencer end de rent faglige. En social- og sundhedshjælper eller assistent skal naturligvis være personlig og socialkompetent. De egenskaber hun har udviklet udenfor det formelle uddannelsessystem som eksempelvis mor, forsøger eller afløser på et plejehjem skal selvfølgelig trækkes ind i den endelige bedømmelse. For bogligt svage elever kan en bedømmelse af de personlige kompetencer ligefrem være en styrke.

3. juni 2003

Peter Gorm Larsen

Noter

- 1) Undervisningsministeriet (1996): Udvikling af personlige kvalifikationer i uddannelsessystemet, København. Findes på adressen: <http://www.uvm.dk/gammel/pkindh.htm>
- 2) Se note 2.
- 3) Se virkelig god gennemgang af udviklingen hos Stefan Hermann. Perspektivet er sociologisk og politologisk mere end pædagogisk. Det løfter debatten op over pædagoger og uddannelsesteknokrater. Stefan Hermann (2003): Et diagnostisk landkort over kompetenceudvikling og læring – pejlinger og skitser, Learning Lab Denmark. Findes på adressen: <http://www.lld.dk> . For definitioner af læring se Knud Illeris (1999): Læring – aktuelt læringsteori i spændingsfeltet mellem Piaget, Freud og Marx, Roskilde Universitetsforlag og Knud Illeris (red.)(2000): Tekster om læring, Roskilde Universitetsforlag.
- 4) Arbejdsgruppe under Undervisningsministeriet (2002): Personlige kompetencer i uddannelsessystemet.
- 5) Peter Neumann,; SS marcherer, Lommeromanen, Forlaget Skrifola, København
- 6) Se f.eks. rapporterne fra det nu nedlagte Nationale kompetenceråd, Strategisk Forum, Mandag Morgen.
- 7) Se f.eks. Lars Qvortrup (1998): Det hyperkomplekse samfund -14 fortællinger om informationssamfundet, Gyldendal.
- 8) Arbejdsgruppe under Undervisningsministeriet (2002): Personlige kompetencer i uddannelsessystemet.
- 9) Se note 8.
- 10) Se note 8.
- 11) Se en glimrende rapport, hvor de anvender ordet omsorgskompetence, Marianne Toxboe (2002): ALMEN OG PERSONLIG KOMPETENCEUDVIKLING I SOSU-UDDANNELSERNE - LÆREPROCESSER OG PÆDAGOGISK PRAKSIS, Danmarks Erhvervspædagogiske Læreruddannelse 2002. Den findes på adressen: <http://www.delud.dk/dk/publikationer/almensosu/forside.htm>
- 12) Se meget relevant arbejde af Vibeke Nielsen (2001): Udvikling af personlige kompetencer i de grundlæggende social- og sundhedsuddannelser, specialerapport 4. semester, Masteruddannelse i læreprocesser, Videncenter for Læreprocesser, Aalborg Universitet.